

ΓΙΩΡΓΟΣ ΧΙΟΝΙΔΗΣ

Β. Γ. Γ.

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΓΡΑΦΕΙΟ ΤΥΠΟΥ
105 57
591 00 ΒΕΡΟΙΑ

Οι δραστηριότητες της «Προσωρινής Κυβέρνησης»
του Ελευθερίου Βενιζέλου
στη Θεσσαλονίκη το 1916-1917,
όπως σχιαγραφούνται στην επίσημη εφημερίδα της

ΑΝΑΤΥΠΟ ΑΠΟ ΤΟΝ ΤΟΜΟ

Ο ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΣ ΒΕΝΙΖΕΛΟΣ ΣΤΗ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ
Η προσωρινή κυβέρνηση 1916-17

ΔΗΜΟΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΒΕΡΟΙΑΣ

56

ΕΘΝΙΚΗ ΤΡΑΠΕΖΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ
ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΒΟΡΕΙΟΥ ΕΛΛΑΔΟΣ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ 1994

ΔΩΡΕΑ

Γιούργου Χ. Χιονίδα

ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΒΕΡΟΙΑΣ

ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΒΙΒΛΙΟΥ ΚΑΙ ΑΡΧΙΒΕΙΟΥ

Κατάσταση βιβλίου: 74583
Κατάσταση αρχείου: 24-6-96
Αριθμός σειράς: 320.04956 12B

ΠΑ

ΓΙΩΡΓΟΣ ΧΙΟΝΙΔΗΣ

**Οι δραστηριότητες της «Προσωρινής Κυβέρνησης»
του Ελευθερίου Βενιζέλου
στη Θεσσαλονίκη το 1916-1917,
όπως σκιαγραφούνται στην επίσημη εφημερίδα της**

Το κείμενο της ομιλίας-εισηγήσεώς μου δημοσιεύεται όπως ακριβώς εκφωνήθηκε και συνεπώς έχει όλα τα χαρακτηριστικά πλεονεκτήματα-μειονεκτήματα των παρόμοιων κειμένων. Προστέθηκαν, μονάχα, οι τίτλοι των παραγράφων της, για την ευκολότερη ανάγνωση.

1. Όσα προηγήθηκαν σε σχέση με την επερχόμενη θύελλα...

Γιορτάσαμε πριν από λίγες ημέρες τη συμπλήρωση 80 χρόνων από την αποτίναξη του ζυγού των Τούρκων, με τους Α'-Β' Βαλκανικούς Πολέμους, οι οποίοι ξεκαθάρισαν στρατιωτικά τη ρευστή κατάσταση στη Χερσόνησο, άσχετα αν δεν έπαυσαν οι φανερές και οι υπόγειες αμφισβητήσεις εδαφών μεταξύ της Ελλάδας, της Βουλγαρίας αλλά και της Σερβίας (ύστερα δε και της Ομόσπονδης Γιουγκοσλαβίας, που διαλύθηκε τελευταία), μέχρι και τα πρόσφατα χρόνια και ιδιαίτερα μετά τις ανιστόρητες απόψεις και τις εθνικιστικές βλέψεις των ιθυνόντων του κράτους των Σκοπίων.

Έτσι, τέλειωσαν «τα δισεκτα έτη» του σκλαβωμένου Βόρειου Ελληνισμού, και άρχισε η διαδρομή μιας καινούργιας περιόδου της νεοελληνικής ιστορίας, ενώ αποκαταστάθηκε και η τιμή και η εκτίμηση της Χώρας μας (στο εξωτερικό και μεταξύ των Ελλήνων), μετά τον «ατυχή πόλεμο» του 1897. Η αναγέννηση της Ελλάδας, η οποία άρχισε με την επανάσταση στο Γουδί, το 1909, και ενδυναμώθηκε με την ελπίδα, που φτερούγιζε πάλι πάνω από την ελληνική γη, μετά την εμφάνιση του Ελευθέριου Βενιζέλου και τη σύμπνοια και συμπόρευση ολόκληρου του έθνους, με σκοπό την εδαφική και την ψυχική αποκατάσταση του, οφειλόταν, κυρίως, στην αυταπάρνηση των πατριωτών και των εχεφρόνων Ελλήνων, οι οποίοι ένωσαν αγαλλίαση, διότι κυριάρχησαν επιτέλους η ομόνοια και η ομοψυχία και μεταξύ του βασιλιά και του πρωθυπουργού, με αποτέλεσμα το θρίαμβο του Ελληνισμού, όπως συμβαίνει πάντοτε

σε παρόμοιες περιστάσεις.

Πραγματικά, «Με τους νικηφόρους πολέμους του 1912-1913, η έκταση του ελληνικού κράτους σχεδόν διπλασιάστηκε, από 64.786 αυξάνεται σε 108.606 τετραγωνικά χιλιόμετρα· επίσης και ο πληθυσμός του από 2.666.000 ανεβαίνει στα 4.363.000», όπως γράφει ο κορυφαίος μας ιστορικός του Νεοελληνισμού και ομότιμος πανεπιστημιακός καθηγητής Απόστολος Ε. Βακαλόπουλος (στο βιβλίο του *Νέα ελληνική ιστορία, 1204-1985* έκδοση 2η, του 1987, σελ. 350).

Όμως, «Οι Βαλκανικοί Πόλεμοι μπορούν να θεωρηθούν ότι είναι το προοίμιο του Πρώτου Παγκόσμιου Πολέμου», όπως σημείωσε επιγραμματικά και πετυχημένα άλλος πανεπιστημιακός καθηγητής, ο Νίκος Γ. Σβορώνος (στο βιβλίο του *Επισκόπηση της Νεοελληνικής Ιστορίας*, Αθήνα 1976, σελ. 119).

Η Ευρώπη διαιρέθηκε σε δύο, μεγάλα στρατόπεδα, τα οποία αποτελούσαν τα σπουδαιότερα και τα πιο ισχυρά κράτη της, με τα οποία συμάχησαν οι περισσότερες χώρες και εντάχθηκαν σ' αυτά. Από τη μια μεριά ήταν η Αντάντ (Entente Cordiale), δηλαδή η σύμπραξη της Αγγλίας, της Γαλλίας αλλά και της Ρωσίας, και από την άλλη η τριπλή συμμαχία των «Κεντρικών Δυνάμεων», ήτοι της Γερμανίας, της Αυστρίας και της Ιταλίας. Παλιοί, «τρεχούμενοι» «ανοικτοί» ή «λανθάνοντες», λογαριασμοί ή ιμπεριαλιστικοί σκοποί αναζητούσαν την αφορμή-ευκαιρία για να λυθούν, όπως και οι προαιώνιες διαφορές τους.

Στην Ελλάδα είχε επικρατήσει πάλι μία κατάσταση προσωπικών και πολιτικών ανταγωνισμών, οι δε επιπτώσεις από την αντιπαλότητα των Μεγάλων Δυνάμεων της Ευρώπης ήταν πια ολοφάνερες και η υποβόσκουσα πάντοτε αντίθεση ή η διαφορά αντιλήψεως και κατευθύνσεως μεταξύ του Ελευθερίου Βενιζέλου και του βασιλιά Κωνσταντίνου είχε αναβιώσει, όπως ήταν, άλλωστε, επόμενο, γιατί δεν υπήρχε, μονάχα, η σύγκρουση δύο ισχυρών και φανατικών προσωπικοτήτων (που τύχαινε μάλιστα να διεκδικεί η καθεμιά για λογαριασμό της την αποκλειστική άσκηση της εξουσίας ή κατά το μεγαλύτερο και το σπουδαιότερο μέρος της), αλλά και η μη αποκρυπτόμενη αντίθεσή τους ως προς την πορεία της πλεύσεως του σκάφους της χώρας, αφού ήταν δεδομένη η συγγένεια αίματος, καταγωγής και νοοτροπίας του βασιλιά με το Γερμανό Κάιζερ και η αφοσίωση του πρωθυπουργού στην Αγγλία και Γαλλία, ως αποτέλεσμα και της πνευματικοψυχικής συγκροτήσεως και της κατευθύνσεώς του, όπως και της διαισθήσεώς του ότι η νίκη θα στεφάνωνε τελικά τα όπλα της τελευταίας συμμαχίας. Εξάλλου, με τις χώρες αυτές η Ελλάδα είχε πολυετή σύνδεσμο και πολιτική συμμαχία, όπως και με τη συμπλέουσα Ρωσία. Ακόμα, οι δύο γειτονικές χώρες, με τις οποίες είχε η Ελλάδα παλιές και νέες διαφορές (που έλαβαν και τη μορφή πολεμικών συρράξεων), δηλαδή

η Βουλγαρία και η Τουρκία, έδειχναν φανερά την προτίμησή τους προς τη Γερμανία, με την ελπίδα τους ότι η επικράτησή της θα δημιουργούσε τις κατάλληλες συνθήκες, ώστε να διεκδικήσουν και να αποκτήσουν εδάφη της Ελλάδας και συγκεκριμένα της Θράκης και της Μακεδονίας.

Οι αντιπολιτευόμενες τον Ελ. Βενιζέλο πολιτικές δυνάμεις και ο βασιλιάς υποστήριζαν ακόμα ότι θα έπρεπε η Ελλάδα να μείνει αυστηρά ουδέτερη, προκειμένου να επιτύχουν τη μη προσχώρησή της στο στρατόπεδο των Αγγλογάλλων.

Έτσι κάπως είχαν, σε χονδρικές γραμμές, τα δεδομένα και οι σχέσεις στην Ευρώπη και στην Ελλάδα, όταν στο Σεράγεβο της Βοσνίας (στο πολύπαθο και πάλι, στα χρόνια μας), δολοφονήθηκε, στο καταμεσήμερο της 28.6.1914, ο διάδοχος του θρόνου της Αυστροουγγαρίας Φερδινάνδος (και η γυναίκα του, κόμισσα Σοφία Σότεκ) από το φανατικό Σέρβο σπουδαστή Γαβριήλ Προύτσιπ. Μ' αυτό τον τρόπο δόθηκε η αφορμή, η ευκαιρία, και ρίχτηκε η σπίθα για να ανάψει η πυριτιδαποθήκη της Ευρώπης και να εκραγεί ο πόλεμος, που ονομάστηκε «Α' Παγκόμιος», μια και επεκτάθηκε ύστερα και πέραν της ηπείρου μας.

Μετά την προσχώρηση της Τουρκίας στον Άξονα της Γερμανίας και των συμμάχων της χωρών (28.10.1914), επακολούθησε η επιχείρηση της καταλήψεως των Στενών των Δαρδανελλίων (18.3.1915), που απέτυχε, γεγονός το οποίο δικαίωσε, προσωρινά βέβαια, τους εχθρούς του Βενιζέλου και ιδιαίτερα τον Κωνσταντίνο, ενώ ο Δ. Γούναρης αντικατέστησε τον αντίπαλό του στην πρωθυπουργία.

Οι βουλευτικές εκλογές του Ιουνίου του 1915 έδωσαν την πλειοψηφία στο Βενιζέλο, ο οποίος σχημάτισε τη νέα κυβέρνηση του (στις 16.8.1915), που υποστήριζε σταθερά την έξοδο της χώρας από την ουδετερότητα και την προσχώρησή της στο στρατόπεδο των Αγγλογάλλων και των συμμάχων τους, θέση η οποία προκαλούσε τη φανερή αντίθεση του βασιλιά και τη συνέχιση της παλιάς διαπάλης τους, που οδήγησε στη νέα παραίτηση του Βενιζέλου (15.10.1915). Η διαμάχη πλέον συμπληρωνόταν και με θέματα ερμηνείας και εφαρμογής του Συντάγματος, δηλαδή για το ποιος είχε το δικαίωμα της ασκήσεως της εξουσίας, ήτοι ο «ελέω Θεού» βασιλιάς (με το διορισμό «και του κηπουρού του» ως πρωθυπουργού) ή ο λαοπρόβλητος αρχηγός των Φιλελευθέρων, ο οποίος είχε λάβει την πλειοψηφία των βουλευτών, και μάλιστα δύο φορές; Ο Βενιζέλος, χωρίς να είναι «θέσει» αντιβασιλικός (αφού δεν υπήρχαν, άλλωστε, και οι κατάλληλες συνθήκες για κάτι τέτοιο, τόσο στο εσωτερικό της χώρας, όσο και στο εξωτερικό, λόγω της γνωστής φιλοβασιλικής νοοτροπίας των Μεγάλων Δυνάμεων και κυρίως της Αγγλίας), κατέληξε, πάλι, «εν δυνάμει» αντιμοναρχικός. Στις νέες εκλογές, οι οποίες επακολούθησαν (19.12.1915), το κόμμα

του Βενιζέλου δεν έλαβε μέρος.

Εν τω μεταξύ και η Βουλγαρία εκδηλώθηκε, κηρύσσοντας τον πόλεμο (11.10.1915) εναντίον της Σερβίας, με την οποία η Ελλάδα είχε πολυετή φιλία και συμμαχία, με βάση και τις υπογραμμένες συνθήκες.

Ο Βενιζέλος είχε προσκαλέσει ήδη τους Αγγλογάλλους να αναγκάσουν την ελληνική Κυβέρνηση να εγκαταλείψει την ουδετερότητά της, καλώντας τους να αποβιβασθούν στη Θεσσαλονίκη, το οποίο και έγινε (5.10.1915), την ημέρα κατά την οποία παραιτήθηκε τούτος από την πρωθυπουργία. Τελικά, συγκεντρώθηκαν στην πρωτεύουσα της Μακεδονίας 125.000 Γάλλοι και 100.000 Άγγλοι στρατιωτικοί και έτσι η Θεσσαλονίκη (και όχι μόνο αυτή) είχε καταστεί μία σύγχρονη Βαβέλ λαών και γλωσσών, αν ληφθεί υπόψη ότι υπήρχαν και σμήνη κατασκόπων, Ελλήνων και ξένων, όπως και απλών καιροσκόπων. Γι' αυτό και από τις πρώτες φροντίδες της, ύστερα, σχηματισθείσας «Προσωρινής Κυβερνήσεως» της Θεσσαλονίκης ήταν η θεσμοθέτηση θέσεων και ειδικών αμοιβών για δικούς της πράκτορες, μεταξύ των οποίων συγκαταλέγονταν και αλλοδαποί.

Αεροπλάνα της Γερμανίας άρχισαν (30.12.1915) τις αλλεπάλληλες αεροπορικές επιδρομές τους εναντίον στόχων της Θεσσαλονίκης. Το ποτήρι ξεχείλισε όταν οι Βούλγαροι (με τη βοήθεια των Γερμανών) κατέλαβαν (26.5.1916) τα στενά και το οχυρό του Ρούπελ, εισχώρησαν δε και στη λοιπή Ανατολική Μακεδονία και ο ελληνικός πληθυσμός υπέφερε τα πάνδεινα. Μάλιστα, συνέβηκε τότε και μία άλλη, ατιμωτική, πράξη, όταν παραδόθηκε το Δ' Σώμα Στρατού της Ελλάδας και οι αξιωματικοί και οι οπλίτες του μεταφέρθηκαν στη Γερμανία, προς διεθνή εξευτελισμό της χώρας μας, γεγονός το οποίο κλόνησε την κυβέρνηση του Σκουλούδη, ενώ οι Γάλλοι προχώρησαν προς την Αθήνα, κατέλαβαν δε και τον Πειραιά, για να ολοκληρωθεί έτσι η καταισχύνη της Ελλάδος, μια και η νέα κυβέρνηση, του Αλ. Ζαΐμη, ήταν αδύναμη.

2. Κηρύσσεται η Επανάσταση

Έτσι είχαν τα γεγονότα, οπότε οι Βενιζελικοί, οι Φιλελεύθεροι, φίλοι των Αγγλογάλλων, αποφάσισαν να δράσουν, ώστε να πάρουν την εξουσία. Στις 14.8.1916 πραγματοποίησαν εντυπωσιακό συλλαλητήριο στην Αθήνα, στο οποίο μίλησε ο Ελ. Βενιζέλος και εξήγησε γιατί συνέφερε στην Ελλάδα να συμπορευθεί με το στρατόπεδο των Αγγλογάλλων. Μεταξύ των άλλων, ζήτησε από το βασιλιά Κωνσταντίνο «... να πράξει το καθήκον του, ως συνταγματικός άρχων, ως στρατιώτης και πολίτης Έλλην...». Ο βασιλιάς θορυβήθηκε, από το πλήθος και από το πάθος των συγκεντρω-

θέντων, αλλά τούτο δεν τον έκαμε και να αλλάξει άποψη και πολιτική.

Την 17η Αυγούστου του 1916 κηρύχθηκε στη Θεσσαλονίκη το λεγόμενο «Κίνημα της Εθνικής Αμύνης», από Επιτροπή την οποία σχημάτισαν στρατιωτικοί (όπως ήσαν οι Παμίκος Ζυμβρακάκης, Κωνσταντίνος Μαζαράκης κ.ά.) και πολιτικοί (όπως οι Δίγκας, Αργυρόπουλος, Ζάννας, Κατούπης κ.ά.), φιλοβενιζελικοί, Φιλελεύθεροι Έλληνες, από τη Μακεδονία και από τη λοιπή χώρα.

Ο Ελευθέριος Βενιζέλος ξαναγύρισε στην πρώτη κοιτίδα των πολιτικών και (περιστασιακά) αντιμοναρχικών αγώνων του, στην Κρήτη, έχοντας μαζί του και το ναύαρχο Παύλο Κουντουριώτη.

Στις 13.9.1916 έγινε στα Χανιά «ένοπλον συλλαλητήριο του κρητικού λαού», ο οποίος (μετά το λαό της Αθήνας και της Θεσσαλονίκης) εκδήλωσε, με τη θερμή και μαζική συγκέντρωση-εμφάνισή του, την απόφασή του να ακολουθήσει τον αγαπητό του Εθνάρχη στον σωστό προσανατολισμό της χώρας.

Στην ομιλία του δικηγόρου των Χανίων Νικολάου Ζουρούδη, στο σχετικό Ψήφισμα και στη σύντομη παρεμβολή του Βενιζέλου αιτιολογήθηκε η σχετική απόφασή τους με το λογικό και πειστικό επιχείρημα ότι «... εφόσον οι Τούρκοι και οι Βούλγαροι, οι προαιώνιοι εχθροί του Ελληνισμού, ευρίσκονται παρά το πλευρόν των Κεντρικών Αυτοκρατοριών ως σύμμαχοι, η θέσις της Ελλάδος, εχούσης εθνικάς βλέψεις, είναι αναποδράστως εις το αντίθετον στρατόπεδον...», όπως τόνισε ο πρώτος ομιλητής, ο οποίος ζήτησε «να ακουσθεί και πάλιν, ως κεραυνός, βροντερή η κραυγή ΕΜΠΡΟΣ ΠΑΙΔΙΑ... εις την κινδυνεύουσαν Μακεδονία μας και ας διακηρύξουν, διά του αχράντου αυτών αίματος, ότι η Μακεδονία υπήρξεν, είναι και θα μείνει Ελληνική. ΕΜΠΡΟΣ ΠΑΙΔΙΑ».

Τα μνημονεύω τούτα, διότι είναι, δυστυχώς, επίκαιρα και πάλι και δείχνουν την ενότητα και τη συνέχεια της ιστορίας του Ελληνισμού και τη διαρκή αγωνία του για την επί πολλές δεκαετίες κινδυνεύουσα Μακεδονία. Έτσι, δίδεται και η απάντηση σε όσους νομίζουν ή ισχυρίζονται επίτηδες ότι το σχετικό πρόβλημα είναι πρόσφατο και πρόσκαιρο, ώστε να μην υπάρξει ο λόγος για εθνική αφύπνιση, καθόσον θα λήξει μόνο του και αν εμείς δεν οργανωθούμε, αμυνόμενοι κατά του ψεύδους και της θρασύτητας των Σκοπιανών, οι οποίοι στηρίζονται, κυρίως, στην αβελτηρία, στην αδιαφορία και στην αμεριμνησία, που επιδείξαμε τα τελευταία πενήντα χρόνια, ενώ προωθούσαν τούτοι τους άνομους σκοπούς τους.

Στο Ψήφισμα, που αναγνώστηκε ύστερα, δηλωνόταν ότι ο Κρητικός λαός

«Α π ο φ α σ ί ζ ε ι ,

Αναλαμβάνει και πάλιν εις χείρας του τον ιερόν αγώνα της σωτηρίας, και, προς τον σκοπόν τούτον,

Ψ η φ ί ζ ε ι ,

Συγκροτεί προσωρινήν Κυβέρνησιν εκ των Ελευθερίου Βενιζέλου και Παύλου Κουντουριώτου, αντιναύαρχου του Ελληνικού Στόλου, ους εξουσιοδοτεί να προσλάβωσι και τρίτον Μέλος αυτής και αναθέτει εις την Κυβέρνησιν ταύτην, όπως, διά πάσης θυσίας και δι' ων μέσων ήθελεν αύτη αποφασίση, επιδιώξη την σωτηρίαν του Έθνους, παρά το πλευρόν των Συμμάχων Δυνάμεων...».

Ο Ελευθέριος Βενιζέλος είπε, μεταξύ άλλων, και τα εξής:

«Επιτρέψατέ μοι να εκφράσω την ευχήν, όπως, το Στέμμα, έστω την τελευταίαν στιγμήν, απαλλασσόμενον κακών συμβούλων και τιθέμενον επί κεφαλής των Εθνικών δυνάμεων, τραπή αποφασιστικώς την οδόν, την οποίαν επιτακτικώς επιβάλλουν τα Εθνικά συμφέροντα.

Κανείς δεν θα είναι ευτυχέστερος ημών, αν ούτως αποκατασταθή η Εθνική ενότης και αν το Έθνος ηνωμένον αντιμετώπιση τους περιβάλλοντας αυτό κινδύνους.

Αλλ' αν, παρά την θερμήν ταύτην ευχήν, ο διχασμός της Εθνικής ενεργείας συνεχισθή, υποσχόμεθα προς Υμάς να αφιερώσωμεν πάσας τας ψυχικάς και πνευματικάς και σωματικάς δυνάμεις μας εις ευόδωσιν του αγώνος, τον οποίον από κοινού αναλαμβάνομεν...».

Όμως, η ελπίδα του Βενιζέλου δεν πραγματοποιήθηκε και έτσι, «ο κύβος ερρίφθη» αλλά, συγχρόνως, και η Ελλάδα σε μεγάλες περιπέτειες...

3. Η επίσημη Εφημερίδα της «Προσωρινής Κυβερνήσεως» της Θεσσαλονίκης.

Τα κείμενα, των οποίων παρέθεσα αποσπάσματα, δημοσιεύτηκαν (με μερικές αβλεψίες, οι οποίες αποκαταστάθηκαν σιωπηρά) και στην επίσημη, έντυπη έκδοση, που φέρει τον τίτλο: ΕΦΗΜΕΡΙΣ / ΤΗΣ ΠΡΟΣΩΡΙΝΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ / ΤΟΥ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ και συγκεκριμένα στο 1ο φύλλο της, το οποίο έχει ημερομηνία 15 Σεπτεμβρίου 1916 και τόπο εκτυπώσεώς του τα Χανιά (σελίδες 1, 2 και 3). Όμως, με την εφημερίδα αυτή, και με την επισκόπηση των περιεχομένων της, δεν θα ασχοληθώ εδώ, αφού άλλο, ειδικό και συγκεκριμένο, είναι το θέμα και το αντικείμενο της σημερινής ανακοινώσεώς μου. Άλλωστε, έχω γράψει ήδη για τούτη (βλέπετε στα *Πρακτικά του ΣΤ' Πανελληνίου Ιστορικού Συνεδρίου της Ελληνικής Ιστορικής Εταιρείας*, Θεσσαλονίκη 1986, σελίδες 91-101, όπως και στο *Μακεδονικόν Ημερολόγιον Σφενδόνη*, 1991, 177-180), όπου συγκέντρωσα τις σπουδαιότερες πληροφορίες και για τα μνημεία της Θεσσαλονίκης και άλλα στοιχεία για τούτα και για τη Μακεδονία πιο γενικά.

Θα καταβληθεί, λοιπόν, προσπάθεια να δοθεί, σε αδρές γραμμές, το πλέγμα των δραστηριοτήτων της «Προσωρινής Κυβερνήσεως», η

οποία σχηματίστηκε κατά τρόπο ιδιόρρυθμο και εξαιρετικό, από άποψη Συνταγματικού και Πολιτειακού δικαίου, όπως επισήμαναν ήδη άλλοι ερευνητές, ιστορικοί και νομικοί.

Η πολυήμερη και επανειλημμένη αναδίφηση και η μελέτη των φύλλων της εφημερίδας τούτης και συγκεκριμένα των (Α'-Β') τευχών της, από τις 15.9.1916 μέχρι και τις 10.6.1917 (της οποίας, και των οποίων, έχω στη βιβλιοθήκη μου ένα σώμα, δεμένα σ' έναν τόμο) είχε ως τελευταίο αποτέλεσμα να κρατήσω νέες, πρόσθετες σημειώσεις (για τις ανάγκες αυτής της ανακοινώσεως), 90 χειρόγραφων σελίδων, με βάση τις οποίες συνέταξα ύστερα το κείμενο τούτο, το οποίο είναι προσαρμοσμένο στα προσδιορισμένα χρονικά όρια της ομιλίας μου.

Θα περιορισθώ, λοιπόν, σ' ένα απλό περίγραμμα μιας ευρύτερης, ομότιτλης μελέτης, την οποία σκέπτομαι να εκδώσω, όταν θα είμαι έτοιμος. Βέβαια, έκαμα ήδη μία εισαγωγική αναφορά (πιο πάνω, στην αρχή) στο ιστορικό πλαίσιο των γεγονότων, ώστε να γίνω κατανοητός και απ' όσους-όσες του ακροατηρίου δε γνωρίζουν ή δε θυμούνται τα διαδραματισθέντα, είτε τα έζησαν αυτοπροσώπως είτε έχουν διαβάσει γι' αυτά, διότι δεν είναι δυνατό να αναφερθεί κανείς απ' ευθείας στα δεδομένα της «Προσωρινής Κυβερνήσεως», ωσάν να προέκυψε τούτη «εξ ουρανού», εκτός τόπου και χρόνου, «ως κεραυνός εν αιθρία».

4. Ένα δείγμα μανδαρινισμού και ρουσφετολογίας

Και επειδή είναι πιθανόν να σας έχω κουράσει κιόλας, θα σας προαναγγείλω αμέσως, ότι σύντομα, πιο κάτω, θα περιγράψω πρωθύστερα ένα μεταγενέστερο συμβάν, το οποίο θα σας ψυχαγωγήσει, ελπίζω, όμως, ότι και θα σας προβληματίσει κάπως:

Στο πρώτο φύλλο της εφημερίδας δημοσιεύτηκε, ακόμα, εκτός από τα προαναφερθέντα, και η «ΠΡΟΚΗΡΥΞΙΣ» της Κυβερνήσεως τούτης (της λεγόμενης «Τριανδρίας», δεδομένου ότι στη συνέχεια ήλθε στα Χανιά και το τρίτο μέλος της, ο στρατηγός Παναγιώτης Δαγκλής), όπως και οι πρώτες αποφάσεις της.

Από το δεύτερο φύλλο άρχισε η δημοσίευση και «Διαταγμάτων» της, τα οποία αναφέρονται, κατά κανόνα, σε σπουδαία και επείγοντα ζητήματα, χωρίς, όμως, να λείπουν και τα παρατράγουδα και η έκδοση τέτοιων και για επουσιώδη θέματα, γιατί παρουσιάστηκε το φαινόμενο της ακατανόητης ευκολίας στη χρήση (ή, καλύτερα, στην κατάχρηση) αυτού του θεσμού (των «Διαταγμάτων»), που συχνά κατέληγε να είναι και να παίζει το ρόλο ασκήσεως της πρακτικής της πολιτικής για περιπτώσεις που δε θα έπρεπε να καταλήξουν σε κείμενα νομοθετικού περιεχομένου, τα οποία να υπογράφει ακόμα και ο Ελευθέριος Βενιζέλος, γιατί η σοβαρότητα τούτου και των περιστάσεων δεν επέτρεπαν ένα παρόμοιο απαρά-

δεκτο φαινόμενο, για την αντιμετώπιση δε τέτοιων περιστάσεων, εν πάση περιπτώσει, αρκούσε μία συνήθης απόφαση του αρμόδιου ή των αρμόδιων ανώτερων λειτουργών ή και των υπαλλήλων.

Για να γίνουν κατανοητά τα προαναφερθέντα, θα ασχοληθούμε με ένα παράδειγμα, ίσως το πιο χαρακτηριστικό, το οποίο βρίσκω στο 61 φύλλο, του Α' τεύχους, της επόμενης χρονιάς και συγκεκριμένα στις 30.3.1917, όταν, δηλαδή, είχε εδραιωθεί ήδη η Κυβέρνηση και θα αναμενόταν να είχαν οργανωθεί οι υπηρεσίες της. Βέβαια, τα προβλήματα υπήρχαν, αλλά θα έπρεπε τα διατάγματα να εκδίδονται για σπουδαία ζητήματα της χώρας, στην οποία είχε επεκτείνει τη δικαιοδοσία της η «Προσωρινή Κυβέρνηση», που συνέχισε να εδρεύει μεν και πάλι στη Θεσσαλονίκη, όμως και να διευθύνει κυβερνά πλέον τη μισή Ελλάδα και συνεπώς να έχει και την ανάλογη οργάνωση των υπηρεσιών της:

Στο φύλλο αυτό δημοσιεύεται και το εξής:

«ΠΕΡΙ

αναστήματος των εκ Κρήτης αγοραζομένων γηγενών ίππων διά τους εφίππους οπλίτας Χωροφυλακής.

Διάταγμα 1796

ΒΑΣΙΛΕΙΟΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΠΡΟΣΩΡΙΝΗ ΚΥΒΕΡΝΗΣΙΣ

Έχοντες υπ' όψιν ότι οι ίπποι της νήσου Κρήτης εισί μικροσωμότεροι των λοιπών μερών του Κράτους, προτάσει του Ημετέρου επί των Εσωτερικών Συμβούλου, στηριζομένη εις γνωμοδότησιν του Αρχηγείου Δημοσίας Ασφαλείας, απεφασίσαμεν και διατάσσομεν.

Άρθρον μόνον

Ορίζομεν ελάχιστον ανάστημα των εκ της νήσου Κρήτης αγοραζομένων, διά τους Αξιωματικούς και εφίππους οπλίτας της Χωροφυλακής, γηγενών ίππων εις μέτρ. 1,42.

Εις τον αυτόν Σύμβουλον ανατίθεμεν την δημοσίευσιν και εκτέλεσιν του παρόντος διατάγματος.

Εν Θεσσαλονίκη τη 20 Μαΐου 1917

Η ΠΡΟΣΩΡΙΝΗ ΚΥΒΕΡΝΗΣΙΣ

ΕΛΕΥΘ. Κ. ΒΕΝΙΖΕΛΟΣ

ΠΑΝ. ΔΑΓΚΛΗΣ

Ο επί των Εσωτερικών Σύμβουλος

Θ. ΣΟΦΟΥΛΗΣ»

Αυτό είναι το εντυπωσιακό, και από γλωσσική άποψη («μικροσωμότεροι»), μικροπολιτικό περιεχόμενο ενός Διατάγματος, που φέρει τις υπογραφές του Ελευθ. Βενιζέλου και του στρατηγού Π. Δαγκλή, όπως και του Επιτρόπου (Υπουργού) των Εσωτερικών Θεμιστοκλή Σοφούλη, μετά την εισήγηση της διοικήσεως της Χωροφυλακής. Και το μνημονεύω, ειδικά ως δείγμα μανδραρινισμού, γραφειοκρατίας και, ασφαλώς, ικανοποιήσεως και κάποιου τοπικού

ή και προσωπικού ρουσφετιού.

Και το απαράδεκτο και το κωμοτραγικό είναι ότι, με τη σύνταξη-έκδοση και δημοσίευση αυτού του κειμένου, δεν τέλειωσε το ... κατόρθωμα (παράδειγμα προς αποφυγή) των τυφλοπόντικων των γραφείων, που παρέσυραν (και έλαβαν τις υπογραφές τους) σοβαρούς και έμπειρους επαναστάτες, καινοτόμους και ρηξικέλευθους πολιτικούς κτλ. Πραγματικά, φαίνεται πως έγινε λάθος στο μέτρημα, από τους άμυαλους και τυπολάτρες της διοικήσεως, είτε ότι δεν ικανοποιήθηκε κάποιος υποψήφιος πωλητής-προμηθευτής αλόγων της Κρήτης και έτσι, μετά ενάμιση μήνα, δημοσιεύτηκε και νέο, δεύτερο Διάταγμα (με τις ίδιες υπογραφές και τους αυτούς τίτλους και επικεφαλίδες), για το αυτό θέμα!! Συγκεκριμένα, με το υπ' αριθμ. 2.326 Διάταγμα, της 7.5.1917, ο ... πήχυς για το κατώτερο ύψος των ίππων της Κρήτης, κατέβηκε μέχρι και το 1,39 του μέτρου, δηλαδή κατά δύο (2) πόντους, ενώ ανέβηκε, έτσι, η γραφειοκρατική δεινότητα του ανεύθυνου-υπεύθυνου (ο οποίος προκάλεσε το θέμα) κατά πολλούς, περισσότερους πόντους, όπως ασφαλώς, και η απογοήτευση του αναγνώστη των κειμένων τούτων, λαμβανομένης υπόψη της δύσκολης καταστάσεως στην οποία βρισκόταν η Κυβέρνηση και η διαιρεμένη στα δύο Ελλάδα.

Αυτά ως ανάπαυλα στην ψυχική-πνευματική κόπωσή σας και ως προκαταβολικό «αντίδωρο» για όσα θα χρειαστεί να ακούσετε στη συνέχεια. Κλείνοντας δε αυτή την (ευχάριστη ή δυσάρεστη) παρένθεση, θυμίζω το γνωστό ιστορικό ανέκδοτο, το οποίο αποδίδεται στο σημαντικό ρήτορα και πολιτικό Δημοσθένη, ο οποίος, όταν διαπίστωσε πως δεν παρακολουθούσαν την αγόρευσή του οι Αθηναίοι ακροατές του, διηγήθηκε το γνωστό μας συμβάν με τον αγοραστή και με τον πωλητή ενός γαϊδάρου, που διαφωνούσαν για το ποιος δικαιούνταν να χρησιμοποιεί τη σκιά του, για να προφυλάγεται από τον ήλιο, δεδομένου ότι δεν είχε εξοφληθεί η αξία του, μόνο που στην περίπτωση του Διατάγματος (ή, ακριβέστερα, των Διαταγμάτων) της «Προσωρινής Κυβερνήσεως» της Θεσσαλονίκης, θα έπρεπε να ομιλούμε όχι «περί όνου σκιάς», αλλά «περί του ύψους των κρητικών ίππων»...

5. Η πλήρης συγκρότηση της «Προσωρινής Κυβερνήσεως»

Και τώρα, ας επανέλθουμε στα σοβαρά θέματα και ας παρακολουθήσουμε την εξέλιξη των γεγονότων:

Η Τριανδρία επέβαλε το Στρατιωτικό Νόμο στον νομό του Ηρακλείου, με βάση Διάταγμα (του οποίου προηγήθηκε, βέβαια, η δημοσίευση), προχώρησε δε και στην παύση των δημόσιων λειτουργιών και των υπαλλήλων της Κρήτης, οι οποίοι εναντιώθηκαν ή δε συνέπραξαν με το «νέον καθεστώς», όπως αυτοχαρακτηρίζεται η «Προσωρινή Κυβέρνηση» (στα δημοσιεύματα της

εφημερίδας της). Πρέπει να σημειώσω, ότι η Κυβέρνηση αυτή δεν έπαυσε να χρησιμοποιεί (από την αρχή μέχρι το τέλος της) το βασιλικό θυρεό και τον υπότιτλο «Βασιλείον της Ελλάδος», στα (δημοσιευόμενα) κείμενά της, όποιας μορφής και αν ήταν τούτα. Πιστεύω ότι αυτό γινόταν από σκοπιμότητα, επειδή δεν ήθελε ο Βενιζέλος (αμέσως τουλάχιστον) να διαρρήξει εντελώς τις σχέσεις του με το βασιλιά, επιδιώκοντας, ίσως, να αποδεικνύει έτσι και να επιδεικνύει τη νομιμότητά της, από άποψη Συνταγματικού και Πολιτειακού Δικαίου, πιθανόν δε και γιατί η Αγγλία δε συναινούσε σε πολιτειακή μεταβολή, ενώ, με αυτό τον τρόπο, επιδιωκόταν να υπάρχει και η επίφαση και κάποιας διεκδικήσεως και της υπόλοιπης χώρας και συνέχειας ή και η μη (μεγαλύτερη) όξυνση της καταστάσεως και η μη περαιτέρω πρόκληση εκείνης της (μεγάλης, οπωσδήποτε) μερίδας των φιλοβασιλικών Ελλήνων, οι οποίοι παρά τούτα, είχαν και αρκετή εκτίμηση ή και αγάπη και για το Βενιζέλο, τον πολιτικό αρχηγό, που μεγάλωσε και ισχυροποίησε τη Χώρα, προκαλώντας τους μερική σύγχυση, και εντύπωση, όπως και στη διεθνή γνώμη, για τη διορατικότητα και τον δυναμισμό του.

Η «Προσωρινή Κυβέρνησις» αποφάσισε να εγκατασταθεί τελικά στη Θεσσαλονίκη, κοντά στο στρατό των Συμμαχικών Δυνάμεων και πλησιέστερα προς μεγάλα εδαφικά τμήματα της Ελλάδος και στο θέατρο των γεγονότων και των στρατιωτικών επιχειρήσεων.

Από τον αναφερόμενο τόπο εκδόσεως-υπογραφής των προγενέστερων Διαταγμάτων πληροφορούμαστε ότι στις 22.9.1916 η Κυβέρνηση βρισκόταν στη Σάμο, όπου διόρισε τον Κωνσταντίνο Μελά Αντιπρόσωπό της στο νησί αυτό και το Μίνωα Πετυχάκη στη Χίο, στην οποία έφθασαν την επόμενη ημέρα (η Κυβέρνηση και οι ακολουθούντες τούτη), ενώ στις 25.9.1915 υπογράφηκε, στη Μυτιλήνη, το Διάταγμα διορισμού του Γεώργιου Παπανδρέου, ως Κυβερνητικού Επιτρόπου της Λέσβου.

Πρώτος υπουργός διορίστηκε ο των Στρατιωτικών (όπου υπαγόταν και η Χωροφυλακή και η Δημόσια Ασφάλεια και, βέβαια, το Ναυτικό και η Αεροπορία, ωστόσο ιδρύθηκε ιδιαίτερο υπουργείο Ναυτικών). Στη θέση του υπουργού τούτου τοποθετήθηκε ο υποστράτηγος Εμμανουήλ Ζυμβρακάκης. Το Διάταγμα τούτο είναι το πρώτο, το οποίο φέρει ως τόπο συντάξεως-υπογραφής του (στις 27.9.1916) τη Θεσσαλονίκη, όπου είχε φθάσει ήδη η «Προσωρινή Κυβέρνηση». Λίγο αργότερα τοποθετήθηκε υπουργός των Εξωτερικών ο Νικόλαος Πολίτης.

Από τις πρώτες μέριμνες της Τριανδρίας ήταν η ανάθεση ειδικής αποστολής στην Αμερική στους Παναγιώτη Αραβαντινό και Γεώργιο Καφαντάρη.

Ο σχηματισμός της Κυβερνήσεως συμπληρώθηκε με το διορισμό (στις 6.10.1916) εννέα «Συμβούλων», όπως ονομάζονταν τούτοι, οι οποίοι είχαν αρμοδιότητες, καθήκοντα και δικαιώματα

υπουργών. Νομίζω ότι είναι χρήσιμο να τους κατονομάσω, αναφέροντας και τους ακριβείς τίτλους, τους οποίους έφεραν, αφού ήσαν (και είναι, πολύ περισσότερο, σήμερα) αξιοπαρατήρητοι, τούτοι ως πρωτότυποι, σε αρκετές περιπτώσεις, όσον αφορά τις ονομασίες τις οποίες είχαν οι «Ανώτατοι Διευθύνσεις», όπως λέγονταν. Έτσι, άλλωστε, πληροφορούμαστε (και απ' εδώ) και για τους άλλους, άμεσους και στενούς συνεργάτες του Ελ. Βενιζέλου.

Διορίστηκαν, λοιπόν, οι εξής:

Δικαιοσύνης — ο Δημήτριος Δίγκας.

Οικονομικών — ο Μιλτιάδης Νεγρεπόντης.

Εσωτερικών — ο Θεμιστοκλής Σοφούλης.

Δημοσίας Εκπαιδύσεως — ο Γεώργιος Αβέρωφ.

Εθνικής Οικονομίας — ο Θαλής Κουτούπης.

Συγκοινωνίας — ο Αλέξανδρος Κασσαβέτης.

Προμηθείας και κατανομής τροφίμων — ο Λεωνίδας Εμπειρικός.

Περιθάλψεως οικογενειών επιστράτων και προσφύγων — ο Σπυρίδων Σίμος και Δημοσίων Κτημάτων και Εσωτερικού Αποικισμού — ο Ανδρέας Μιχαλακόπουλος.

Αξίζει να σημειωθεί ότι όλοι αυτοί παρέμειναν στις θέσεις τους μέχρι το τέλος της υπάρξεως της «Προσωρινής Κυβερνήσεως», με τις εξής αλλαγές, που επισυνέβησαν στη διάρκειά της: Στις 1.12.1916 προστέθηκε και 10ος Σύμβουλος, ο Περικλής Αργυρόπουλος, ο οποίος ανέλαβε την ιδρυθείσα Ανώτατη Διεύθυνση Εργασίας και Βοηθητικών Υπηρεσιών, ενώ παραιτήθηκε ο υπουργός των Στρατιωτικών και αντικαταστάθηκε (10.12.1916) από τον υποστράτηγο Κωνσταντίνο Μηλιώτη Κομνηνό και, τέλος, συστάθηκε αυτοτελές Υπουργείο Ναυτικών, στο οποίο διορίστηκε (24.4.1917) ο αντιναύαρχος Πέτρος Γκίνης.

«Αντιπρόσωπος» στην Κρήτη ήταν ο δραστήριος πολιτικός Ιωάννης Τσιριμώκος, Διευθυντής της προϋπάρχουσας «Γεωργικής Τραπεζής της Μακεδονίας και της Ηπείρου» διορίστηκε ο Γεώργιος Μοάτσος και Διευθυντής της Αρχιγραμματείας του Πολιτικού Γραφείου της «Προσωρινής Κυβερνήσεως» τοποθετήθηκε ο (γνωστός, προοδευτικός και ρηξικέλευθος πολιτικός και συγγραφέας) Γεώργιος Φιλάρετος, ο οποίος παραιτήθηκε ύστερα από αυτή τη θέση του και διορίστηκε (30.4.1917) Νομικός Σύμβουλος τούτης. Από την αρχή, δίπλα στο χαρισματικό Ανδρέα Μιχαλακόπουλο, Γενικός Γραμματέας της Ανώτατης Διευθύνσεως Δημοσίων Κτημάτων και Εσωτερικού Αποικισμού ήταν ο προικισμένος και φιλαγρότης Αλέξανδρος Μυλωνάς (γαμπρός του μέλους της Τριανδρίας Παναγ. Δαγκλή), ενώ άλλος Αλέξανδρος, ο επονομασθείς ύστερα «πατέρας της Δημοκρατίας», ο (Αλέξανδρος) Παπαναστασίου, διορίστηκε προς το τέλος (25.3.1917) Αντιπρόσωπος της «Προσωρινής Κυβερνήσεως» στα Ιόνια Νησιά, τα οποία είχαν προσχωρήσει σε τούτη. Τέλος, μεταξύ των άλλων, τον ρόλο του

ειδικού απεσταλμένου της Κυβερνήσεως αυτής έπαιξε ένας, τρίτος, άλλος Αλέξανδρος, ο Διομήδης (ο Τραπεζίτης και ύστερα Βυζαντινολόγος) που πραγματοποίησε πετυχημένα (κατά το μέτρο του δυνατού) ταξίδια στο εξωτερικό και κυρίως στο Λονδίνο και στο Παρίσι, για τους σκοπούς της.

Στη Μακεδονία υπήρχαν πέντε νομαρχίες. Επικεφαλής στη νομαρχία της Θεσσαλονίκης ήταν ο Αναστάσιος Αδοσίδης. Ύστερα ιδρύθηκε (στη Μακεδονία) και έκτη νομαρχία, της Πέλλας, η οποία είχε την έδρα της στα Γιαννιτσά στην αρχή (6.4.1917) και μετά μετατέθηκε στην Έδεσσα (7.5.1917).

Νομαρχίες υπήρχαν και στην Κρήτη και στα άλλα νησιά του Αρχιπελάγους, όπως και Κυβερνητικός Επίτροπος και Υποδιοικητές. Μάλιστα, υπήρξε και το περίεργο φαινόμενο να μην ανήκουν, ολόκληροι, κάποιοι νομοί στην επικράτεια του κράτους της Θεσσαλονίκης, της «Προσωρινής Κυβερνήσεως», όπως π.χ. συνέβαινε με τις νομαρχίες των Σερρών και των Γρεβενών, με αποτέλεσμα έδρα μιας φερώνυμης στρατιωτικής ή διοικητικής υπηρεσίας τους να είναι μια άλλη πόλη, συνήθως δε γειτονική, διότι η πρωτεύουσα της νομαρχίας δεν ανήκε ακόμα στον εδαφικό χώρο που είχε στον έλεγχο της αυτή η κυβέρνηση και, παρά ταύτα, για λόγους πρόνοιας ή σκοπιμότητας, χρησιμοποιούνταν προκαταβολικά το όνομά της.

Ακόμα, παρουσιάστηκε και το αξιοσημείωτο γεγονός των «ουδετέρων ζωνών», οι οποίες παρεμβάλλονταν, συχνά, μεταξύ των εδαφών της κυριαρχίας των δύο ελληνικών κυβερνήσεων, της Θεσσαλονίκης και της Αθήνας, όπως π.χ. ρητά μνημονεύεται σε Διάταγμα της «Προσωρινής Κυβερνήσεως» (στις 19.1.1917) κατά τον καθορισμό της «κωμοπόλεως» Βελβενδού ως έδρας οικονομικής περιφέρειας των χωριών, που βρίσκονταν «κεντεύθεν της καθορισθείσης ουδετέρας ζώνης» ή στην περιοχή του σημερινού νομού της Πιερίας, όπου η Προσωρινή Κυβέρνηση κατέλαβε, τελικά, μετά πολλά, και την Κατερίνη, αλλ' όμως οι διπρόσωπες Συμμαχικές Δυνάμεις των Αγγλογάλλων, επέβαλαν (μετά συμφωνία με το καθεστώς των Αθηνών) τη δημιουργία «ουδετέρας ζώνης», τρία έως δέκα χιλιόμετρα από το Λιτόχωρο μέχρι τη σημερινή Λεπτοκαρυά. Εκεί, στα σύνορα με τη Θεσσαλία (την οποία διεκδικούσε η «Προσωρινή Κυβέρνηση», αλλά εμποδιζόταν στην πραγματοποίηση του σχεδίου της από τούτες, γιατί την ήθελαν για τον εαυτό τους), επιχωρίαζε και πάλι το φαινόμενο της ληστείας, όπως συμπεραίνω από το γεγονός ότι είχαν εκδοθεί Διατάγματα, με τα οποία παρατεινόταν (και εκτεινόταν) η ισχύς της προϋπάρχουσας, παλιάς νομοθεσίας, η οποία ίσχυε για την καταδίωξή της. Και τούτο γινόταν για τις περιοχές της Μακεδονίας αλλά και των νησιών, δεδομένο που σημαίνει ότι συνεχίστηκε και εκεί η δράση των ληστών και στα χρόνια εκείνα.

Η «Προσωρινή Κυβέρνηση» είχε μεγάλο πρόβλημα στις σχέσεις της με τις χώρες του εξωτερικού, διότι η Γαλλία και η Αγγλία —όπως προαναφέρθηκε, άλλωστε— δεν είχαν συνταυτίσει απόλυτα την τύχη τους, μονάχα, με την κυβέρνηση της Θεσσαλονίκης και δεν είχαν αποδεχθεί την άποψη, που υποστήριζε ο Ελ. Βενιζέλος και σύμφωνα με την οποία έπρεπε οι Μεγάλες, Σύμμαχες Δυνάμεις να προκαλέσουν έκτοτε την οριστική και ολική ρήξη με τη βασιλική κυβέρνηση της Αθήνας. Έτσι, διατηρούσαν ακόμα τους πρέσβεις τους στην Αθήνα (όταν δε χρειάστηκε, έγινε μεταφορά των πρεσβειών στον Πειραιά). Από την άλλη μεριά, δεν τοποθέτησαν πρέσβεις στη Θεσσαλονίκη, προσπαθώντας να κερδίσουν χρόνο, προκειμένου να επιβάλουν στην Αθήνα την ικανοποίηση των απόψεων και των συμφερόντων τους, για τούτο και προφασίζονταν πως δεν έπρεπε να διακόψουν τις διπλωματικές σχέσεις τους με τη βασιλική κυβέρνηση. Συνεπώς, δεν αναγνώρισαν από την αρχή τους πρεσβευτές, τους οποίους τοποθέτησε, παρά ταύτα, στις πρωτεύουσες της Γαλλίας και της Αγγλίας η Προσωρινή Κυβέρνηση της Θεσσαλονίκης, δηλαδή τον Άθωνα Ρωμάνο στο Παρίσι και τον Ιωάννη Γεννάδιο στο Λονδίνο, οι οποίοι προσπαθούσαν να προωθήσουν τις απόψεις, τα συμφέροντα και τις υποθέσεις του νέου κράτους, χωρίς να έχουν κατορθώσει να παραδώσουν τα νέα διαπιστευτήριά τους. Γι' αυτό όσα πέτυχαν τούτοι οφείλονταν αποκλειστικά στο γεγονός ότι είχαν προηγούμενες φιλικές γνωριμίες και ότι διέθεταν προσωπικές ικανότητες, δεδομένου ότι υπήρξαν διαπιστευμένοι πρέσβεις της Κυβερνήσεως της Αθήνας προηγουμένως, παραιτήθηκαν δε από τις θέσεις τους και προσχώρησαν στο νέο καθεστώς. Καλύτερη τύχη είχε ο Δημήτριος Κακλαμάνος, πρεσβευτής της «Προσωρινής Κυβερνήσεως» στη Ρωσία, ενώ τη χειρότερη και απελπιστικά δύσκολη ο Απόστολος Αλεξανδρής στη Ρώμη, διότι δεν αναγνωρίστηκε, ζώντας και κινούμενος σε μια εχθρικά διακείμενη χώρα. Τελικά βέβαια, όταν οι σχέσεις των Αγγλογάλλων και του βασιλιά Κωνσταντίνου οξύνθηκαν περισσότερο και επήλθε διάρρηξή τους, υπήρξε μερική αναγνώριση της «Προσωρινής Κυβερνήσεως» και στο διπλωματικό τομέα, με ανταλλαγή, τοποθέτηση και αναγνώριση αμοιβαία των διπλωματικών αντιπροσώπων και των δύο πλευρών. Η «Προσωρινή Κυβέρνηση» προχώρησε στην τοποθέτηση προξένων και υποπροξένων σε αρκετά μέρη της Ευρώπης και αλλού, μερικοί από τους οποίους (και συγκεκριμένα από τους δεύτερους) ήταν άμισθοι διπλωματικοί εκπρόσωποί της και, μάλιστα, και ξενικής υπηκοότητας και επωνύμου ή και καταγωγής, όπως συμπεραίνω από τα αναγραφόμενα στην Εφημερίδα ονοματεπώνυμά τους, με την ευκαιρία του διορισμού τους ή και της δημοσιεύσεως άλλων, συναφών πράξεων.

6. Η κήρυξη του πολέμου, το σημαντικότερο δημοσίευμα της Εφημερίδας για την Εξωτερική Πολιτική

Θα κλείσω (αναγκαστικά) αυτό το κεφάλαιο με αναφορά του σημαντικότερου δημοσιεύματος της εφημερίδας αυτής, ως προς τα θέματα της εξωτερικής πολιτικής. Ενωώ το κείμενο το οποίο φέρει τον τίτλο: ΚΗΡΥΞΙΣ ΠΟΛΕΜΟΥ, έχει ημερομηνία 10/23 Νοεμβρίου (δηλαδή διπλή, με το παλιό και με το νέο ημερολόγιο) του 1916 και την υπογραφή, μονάχα, του υπουργού των Εξωτερικών Νικολάου Πολίτη. Καταχωρίστηκε στο 34ο φύλλο (όπως διορθώθηκε ο αριθμός του, ως προς το 4, με μηχανικό μέσο, με επικάλυψη του πρώτου τρία του αρχικού αριθμού 33), τεύχος Α', της 11ης Νοεμβρίου 1916, το οποίο και καταλαμβάνει καθ' ολοκληρίαν, ήτοι και τις τρεις, τυπωμένες, σελίδες του (σελ. 99 έως και 101, λαμβανομένου υπόψη ότι η αρίθμηση των φύλλων της Εφημερίδας, κατά τεύχος ήταν συνεχής).

Το προτασσόμενο κείμενο (στην ελληνική γλώσσα), με μεγάλα, μαύρα στοιχεία, έχει ως εξής:

«Η Προσωρινή Κυβέρνησις εκήρυξε τον πόλεμον κατά της Βουλγαρίας και της Γερμανίας διά της επομένης διακοινώσεως, την οποίαν απηύθυνε προς τους ενταύθα αντιπροσώπους των Δυνάμεων της Συνεννοήσεως και των ουδετέρων Κρατών».

Στη συνέχεια δημοσιεύεται το περιεχόμενο τούτης, σε δίστιχο κείμενο, αριστερά στη γαλλική και δεξιά στην ελληνική γλώσσα. Εξιστορούνται τα γεγονότα, τα οποία διαδραματίστηκαν στην Ευρώπη (και συγκεκριμένα στο Βέλγιο) και ειδικότερα στη Βαλκανική, με την επίθεση της Βουλγαρίας κατά της συμμάχου (της Ελλάδος) Σερβίας, και δίδονται τα στοιχεία για την αδίστακτη προπαγάνδα και την απιστία-αναξιοπιστία της Γερμανίας.

Ακολουθεί η αναφορά στο σχηματισμό της «Προσωρινής Κυβερνήσεως», όπου γράφεται ότι «... εγκατασταθείσα εν Θεσσαλονίκη και αναγνωρισθείσα ως πραγματική εξουσία, επεδόθη αποφασιστικώς εις το έργον της και, τη ηθική και υλική συνδρομή των Προστατίδων της Ελλάδος Δυνάμεων, ήρchiσε την εκτέλεσιν του στρατιωτικού προγράμματος».

Συνεχίζει με τη γνωστοποίηση της αποφάσεώς της, στα εμπόλεμα κράτη (των οποίων «καθίσταται, ούτω, σύμμαχος»), όπως και στα «ουδέτερα» (των οποίων «επιθυμεί να επισύρη την συμπάθειαν»), ότι βρίσκεται πια σε εμπόλεμη κατάσταση προς τη Βουλγαρία, διότι εισέβαλε στη Σερβία και στο εθνικό (ελληνικό) έδαφος, όπως και με τη Γερμανία, γιατί εξώθησε και βοήθησε την πρώτη σ' αυτές τις πράξεις της και έτσι παραβίασε τις εγγυήσεις, που είχε δώσει στην Ελλάδα, ως προς τον σεβασμό των Σερρών, της Δράμας και της Καβάλας, ενώ τα υποβρύχιά της επιτέθηκαν εναντίον των εμπορικών πλοίων της χώρας, με αποτέλεσμα να

δολοφονηθούν αθώοι ταξιδιώτες και «... ότι, τέλος, επεδίωξε να καταποτήση, να εξευτελίση και να διασπάση την ενότητα του Ελληνικού Λαού προς ζήμιαν της τιμής και των εθνικών αυτού συμφερόντων».

Και κλείνει, η διακοίνωση τούτη, με την εξής αξιοπερίεργη και αξιοσημείωτη παράγραφο:

«Η Προσωρινή Κυβέρνησις, αδυνατούσα να κοινοποιήση απ' ευθείας την παρούσαν κήρυξιν του πολέμου εις τας Κυβερνήσεις της Βουλγαρίας και της Γερμανικής Αυτοκρατορίας, εξαιτείται παρά των Συμμάχων Κυβερνήσεων, όπως, ευαρεστούμεναι, την διαβιβάσωσιν αιταίς, εξ ονόματός της, δι' ων μέσων διαθέτουσι».

Το σημείο τούτο του διαβήματος είναι ενδεικτικό (αν όχι και αποδεικτικό) της διπλωματικής δυσπραγίας και της ιδιόρρυθμης θέσεως της «Προσωρινής Κυβερνήσεως» της Θεσσαλονίκης (δύο μήνες, περίπου, μετά τον σχηματισμό και τη συγκρότησή της), όπως και της άμεσης εξαρτήσεώς της από την Αγγλία και τη Γαλλία, αφού και τούτες αυτό επιδίωκαν, άλλωστε.

7. Η στρατιωτική οργάνωση

Αν, τώρα, θελήσουμε να πληροφορηθούμε για τη στρατιωτική οργάνωση και την πολεμική δύναμη της «Προσωρινής Κυβερνήσεως», έχοντας, πάντοτε, ως μοναδική πηγή τα όσα δημοσιεύτηκαν στην επίσημη εφημερίδα της, θα έχουμε την εξής εικόνα:

Το πεζικό αποτελούνταν (μετά τις 28.10.1916) από 4 Μεραρχίες, των Σερρών (με έδρα τη Θεσσαλονίκη), της Θεσσαλονίκης, του Αρχιπελάγους (με έδρα τη Μυτιλήνη) και της Κρήτης. Η καθεμιά είχε 3 Συντάγματα και τα μεν πρώτα έξι είχαν έδρα τους την πρωτεύουσα της Μακεδονίας, ενώ τα άλλα τη Μυτιλήνη, τη Χίο, τη Σάμο, τα Χανιά, τη Ρέθυμνο (όπως γράφεται το γένος της πόλεως) και το Ηράκλειο.

Στις 3.10.1916 συγκροτήθηκε η πρώτη ναυτική Μοίρα, την οποία αποτελούσαν το θωρηκτό «Υδρα» και το τορπιλλοβόλο «Θέτις», όπως και τα (ενάριθμα) 15 και 16, με μοίραρχο-αρχηγό τον πλοίαρχο Ιωάννη Βρατσάνο.

Από νωρίς είχε συσταθεί (4.10.1916) η «Εφορεία Υλικού Πολέμου», στη Θεσσαλονίκη, η οποία υπαγόταν στο Αρχηγείο του Πυροβολικού, ενώ, μετά ένα μήνα, συγκροτήθηκε και η «Αποθήκη Υλικού μη κεκανονισμένου», όπου προβλεπόταν να συγκεντρώνονται τα είδη, που προέρχονταν από τις συχνές επιτάξεις, οι οποίες έγιναν για τρόφιμα, σε ακίνητα, σε ατμόπλοια κτλ., ακόμα και για ποδήλατα (!!), με την έκδοση συνεχών Διαταγμάτων της «Προσωρινής Κυβερνήσεως».

Τέλος, στη Θεσσαλονίκη συγκεντρώθηκαν και τα υπολείμματα του Δ' Σώματος του Στρατού και της φρουράς της Καβάλας, ό,τι,

δηλαδή, απέμεινε, μετά την προαναφερθείσα παράδοσή του και την ατιμωτική μεταφορά του κύριου όγκου του στη Γερμανία.

Αργότερα, αντί για το «Έμπεδον Τμήμα Μηχανικού», σχηματίστηκαν Λόχοι Τηλεγραφητών, ο όρχος Μηχανικού και χωριστά ο λόχος Σκαπανέων, ενώ συστάθηκε κατόπιν και Τάγμα Μηχανικού, το οποίο είχε διοικητή το Γάλλο λοχαγό Rilad, ο οποίος ήταν μέλος της γαλλικής στρατιωτικής αποστολής, που είχε, άλλωστε, και τη γενική ευθύνη για την οργάνωση του όλου στρατού της «Προσωρινής Κυβερνήσεως».

Επακολούθησε αναδιάρθρωση των στρατιωτικών δυνάμεών της, σύμφωνα με μεταγενέστερο Διάταγμά της (21.12.1916), με την πρόβλεψη ημιλαρχιών, λόχων Μηχανικού και Μοιρών Πυροβολικού, διαφόρων ειδών, Υγειονομικής Υπηρεσίας και Τηλεγραφικής. Ως ανώτατη μορφή της οργανώσεως συνεστήθησαν τα Α' και Β' Σώματα Στρατού, τα οποία είχαν καταρχάς την έδρα τους (και τα δύο) στη Θεσσαλονίκη, αργότερα, όμως, το Β' Σώμα μετέφερε τη βάση του στα Χανιά.

Λειτουργούσαν τα Στρατοδικεία της Θεσσαλονίκης και της Κρήτης, όπως και τα Έκτακτα (Στρατοδικεία), στην περίπτωση δε των συχνών (μέχρι και το τέλος της υπάρξεως της «Προσωρινής Κυβερνήσεως») κηρύξεων καταστάσεως πολιορκίας, σε πολλές περιοχές, μετά την απόφαση-εισήγηση των Αντιπροσώπων της «Προσωρινής Κυβερνήσεως» (που επικυρώνονταν, πάντοτε, με Διάταγμά της), ίσχυαν οι διατάξεις του Στρατιωτικού Νόμου.

Δεν έλειψαν, τέλος, και οι αλληπάλληλες επιστρατεύσεις διοικητικών υπαλλήλων, όπως διαβάζουμε στην ίδια, επίσημη, εφημερίδα.

Δηλωτικό της μεγάλης και επείγουσας χρείας να καλύπτονται οι εκάστοτε ανάγκες σε στράτευμα, είναι οι συνεχείς προσκλήσεις πολλών (και παλιών ακόμα) κλάσεων εφέδρων, Ελλήνων αλλά και αλλογενών (Ισραηλιτών και Μωαμεθανών), οι δε Μουσουλμάνοι, ειδικά, χρησιμοποιούνταν ως βοηθητικοί (στους στρατώνες κ.α.) των Ελλήνων αλλά και των Γάλλων, ωστόσο επιτράπηκε η εξαγορά της θητείας, με την καταβολή «αντισηκώματος» 100 δραχμών το μήνα ή 1000 δραχμών στο σύνολο, που καταβαλλόταν εφάπαξ, ανάλογα και με την οικονομική κατάσταση του καθενός.

8. Η κατάσταση στη Δικαιοσύνη και στη Διοίκηση

Η Ελλάδα ήταν χωρισμένη στην «Παλιά» (Ελλάδα) και στις «Νέες Χώρες» ή «Επαρχίες», όπως ονομάζονταν, η δε πρώτη ονομασία υπήρχε και προηγούμενως και παρέμεινε (στο στόμα του λαού) μέχρι τα τελευταία χρόνια, ως κατάλοιπο και εκείνων των χρόνων.

Στον τομέα της Δικαιοσύνης υπήρξαν μεγάλα και σοβαρά

προβλήματα, διότι πολλοί δικαστικοί λειτουργοί (της «καθημένης δικαιοσύνης» και του εισαγγελικού κλάδου) αρνήθηκαν (άμεσα-ρητά ή σιωπηρά-έμμεσα) να αποδεχθούν τη συνταγματικότητα-νομιμότητα της «Προσωρινής Κυβερνήσεως» και παραιτήθηκαν ή δεν αναγνώριζαν τούτη ή και τους περιφερειακούς εκπροσώπους της, επιδεικνύοντας δικαστική απραξία, με αποτέλεσμα να υπάρξει αρνησιδικία, αφού και πολλοί υπάλληλοι των δικαστηρίων αρνήθηκαν να εργασθούν. Σημειώνω, ενδεικτικά και κατ' επιλογήν, μία χαρακτηριστική περίπτωση: Στις 7.5.1917, δηλαδή εννιά μήνες μετά τη συγκρότηση της «Προσωρινής Κυβερνήσεως» της Θεσσαλονίκης, χρειάστηκε να εκδοθεί το ειδικό Διάταγμα 2315, με το οποίο αποφασίστηκε και διατάχθηκε να συνταχθούν και να υπογραφούν οι ποινικές αποφάσεις, τα βουλεύματα και τα πρακτικά τους (που έμειναν ασύντακτα ή ανυπόγραφα), από τους νέους γραμματείς με βάση τα υπάρχοντα βιβλία και τα όποια στοιχεία-έγγραφα, και από τους υπάρχοντες τότε, δικαστές, οι οποίοι είχαν αναγνωρίσει το καινούργιο καθεστώς...

Το ίδιο συνέβαινε και στη Διοίκηση, όπως διαπιστώνουμε από τις διάφορες και εκατοντάδες πράξεις, με τις οποίες απολύθηκαν, μετατέθηκαν ή διορίστηκαν υπάλληλοι στις κρατικές υπηρεσίες, εξαιτίας του γεγονότος ότι δεν υπήρξε αποδοχή εκ μέρους όλων των υπαλλήλων του καινούργιου καθεστώτος. Μεγάλη και εντυπωσιακή ήταν η συνεχής φροντίδα για την επάνδρωση των υπηρεσιών των Ταχυδρομείων, των Τηλεφωνείων και των Τηλεγραφείων.

Στην Παιδεία και στον Πολιτισμό υπήρξαν πολλές καινοτομίες, όπως η ίδρυση «Μακεδονικού Μουσείου», η συγκρότηση της Διευθύνσεως της Ανώτατης Παιδείας, η καθιέρωση του θεσμού των υποτροφιών κτλ., η μέριμνα για τα σχολεία (τα ελληνικά, τα ισραηλιτικά και τα μουσουλμανικά), όπως και για τα μνημεία. Ειδική φροντίδα επιδείχθηκε για την επιδότηση της Εμπορικής Σχολής του Αθανασίου Κωνσταντινίδη της Θεσσαλονίκης.

Για την Εκκλησία των «Νέων Χωρών», προβλέφθηκε η σύσταση νέας Συνόδου, η μισθοδοσία των μητροπολιτών και η χρηματοδότηση του νεοϊδρυθέντος περιοδικού της Εκκλησίας της Θεσσαλονίκης (βλ. σχετική μελέτη μου στο ομώνυμο περιοδικό της, δηλαδή στο *Γρηγόριος ο Παλαμάς*, τεύχος 713, 1986, σελίδες 437-439).

9. Τα Οικονομικά και ο Επισιτισμός

Στον οικονομικό τομέα, καταβλήθηκε αγωνιώδης και απεγνωσμένη προσπάθεια να εξασφαλισθούν έσοδα από το εσωτερικό, αφού οι Άγγλοι και οι Γάλλοι δε βοήθησαν ουσιαστικά, με χρήματα και πολεμικό υλικό, συνεχίζοντας (και στους τομείς τούτους) το αμφίρροπο παιχνίδι τους, μέχρι την τελευταία στιγμή.

Δημοσιεύτηκαν δεκάδες Διαταγμάτων, τα οποία ρύθμισαν

φορολογικά θέματα, είναι δε συνεχείς οι γνωστοποιήσεις ότι χαρίζονταν οι όποιες προσαυξήσεις (για τόκους υπερημερίας και πρόστιμα) για τους διάφορους φόρους και τέλη, ακόμα δε και για παρελθόντα χρόνια και των κατοίκων των περιοχών, που ανήκαν (και) τώρα ή όφειλαν παλιά στο κράτος της Αθήνας, γινόταν δε ειδική βεβαίωση και πιστοποίηση του ποσού της οφειλής ή των καταβολών, με συνοπτική διαδικασία, προκειμένου να εισπραχθούν χρήματα, πιθανόν δε και για να αναγνωρισθεί εμμέσως πλην σαφώς από τους πολίτες η νομιμότητα του καθεστώτος. Για το σκοπό τούτο δημοσιεύτηκαν επανειλημμένως κείμενα, δηλαδή Διατάγματα, προσκλήσεις και εκκλήσεις. Παράλληλα, έγιναν ειδικές αποστολές στο εξωτερικό για την εξεύρεση δανειοδοτών, ξένων αλλά και ομογενών, όπως σημειώθηκε ήδη με την αναφορά των σπουδαιότερων αρχηγών των σχετικών αποστολών.

Το ίδιο συνέβηκε και στον τομέα του Επισιτισμού και της Γεωργίας, όπου η απαγόρευση της ελεύθερης διακινήσεως των δημητριακών, η αναγκαστική συγκέντρωσή τους από το Κράτος, η ακυρότητα και οι προβλεπόμενες ποινές στην περίπτωση παραβάσεων, η απαγόρευση της μεταβιβάσεως των ακινήτων, η δραστηριοποίηση της «Γεωργικής Τραπέζης της Μακεδονίας και της Ηπείρου», η ίδρυση παρόμοιας Τράπεζας στα νησιά, η λειτουργία «Σχολής Πρακτικών Γεωμέτρων», η επανίδρυση της Γεωργικής Σχολής της Θεσσαλονίκης κτλ. ήσαν μερικά (από τα πάμπολλα) μέτρα, τα οποία λήφθηκαν.

Αποκορύφωμα της μέριμνας για την προαγωγή και τη βελτίωση της θέσεως των αγροτών ήταν τα πέντε (α/α 2466-2470) Διατάγματα της 22.5.1917, με τα οποία εισήχθησαν θεσμικά και πρωτοπόρα μέτρα, τα οποία ισχύουν, βασικά, και μέχρι σήμερα σ' όλη την Ελλάδα, θεωρήθηκαν δε ότι ήταν τούτα η σπουδαιότερη και η προοδευτικότερη καινοτομία της συνολικής νομοθεσίας των κυβερνήσεων του Ελ. Βενιζέλου, όλων των περιόδων της διακυβερνήσεώς του, άσχετα αν η έμπνευση και η υλοποίησή τους ήταν έργο των Αλεξάνδρου Μυλωνά και Ανδρέα Μιχαλακόπουλου, όπως υποστηρίχθηκε. Για το ζήτημα τούτο έχω δημοσιεύσει ήδη ειδικό μελέτημα (βλέπε στο *Αφιέρωμα εις τον Κωνσταντίνον Βαβούσκον*, τόμ. Α', Θεσσαλονίκη 1989, σελίδες 475-486, όπου και αναφορά σχετικής βιβλιογραφίας).

Παρά ταύτα, η οικονομική και η επισιτιστική κατάσταση ήταν δύσκολη (μέχρι και απελπιστική ακόμα) για την «Προσωρινή Κυβέρνηση», η οποία αναγκάστηκε να λάβει διάφορα μέτρα. Για να κατανοηθεί το πρόβλημα, αναφέρω ένα γεγονός, που δείχνει την επικρατούσα κατάσταση: Μειώθηκε το ποσό του σιτηρεσίου (δηλαδή το αντίτιμο της διατροφής) του στρατού, από 2,5 δραχμές, την ημέρα, σε 1,5, όπως ορίστηκε τούτο σε διάστημα εννιά ημερών, δύο φορές (19.1.1917-28.1.1917). Παρά ταύτα, δεν

έλειψαν οι ανεπίτρεπτες σπατάλες (με γνώμονα την οικονομική δυσπραγία) της, αφού αποφασίστηκε η αγορά-εισαγωγή μιας δεκάδας και πλέον πολυτελών αυτοκινήτων, από την Αμερική, για τις ανάγκες της!! Η συνηθισμένη (όσο και απαράδεκτη) νοοτροπία της «Ψωροκώσταινας» σε δράση και πάλι...

Για το 1917, ο Προϋπολογισμός είχε έλλειμμα μεγάλο και συγκεκριμένα 13.814.922 δραχμών. Γι' αυτό αναγκάστηκε η «Προσωρινή Κυβέρνηση» να συνάψει δάνειο 25 εκατομμυρίων δραχμών, με τόκο 5,5%, του οποίου οι συναλλαγματικές θα εκδίδονταν και σε φράγκα, σε λίρες Αγγλίας και σε δολάρια. Σε δραματική έκκληση του Συμβούλου (Υπουργού) επί των Οικονομικών, η οποία δημοσιεύεται στην Αιτιολογική Έκθεση του Διατάγματος 2425, της 14.5.1917, προς τους Έλληνες ομογενείς του εξωτερικού, αναφέρεται ότι τα μεγάλα πιστωτικά ιδρύματα δεν τη δανειοδοτούν και ότι οι περιστάσεις αυτές «... δίδουσι το δικαίωμα εις την χώραν, όπως ζητήση την τοιαύτην ενίσχυσιν παρά των τέκνων αυτής, άτινα, ενισχύοντα και υλικώς τον, μετά τοσούτων χρηστών ελπίδων, διεξαγόμενον Εθνικόν αγώνα, οφείλουσι να είναι βέβαια περί της επωφελούς δι' αυτούς διαθέσεως, όσον και περί της πλήρους ασφαλείας των χρημάτων των αυτών...». Δεν ξέρω τι έγινε, τελικά, με το δάνειο τούτο, γιατί το μόνο, σχετικό, που βρήκα ύστερα, στην ίδια εφημερίδα, είναι το Διάταγμα 2717, της 10.6.1917, με το οποίο επιδιώκεται η εκτέλεση του πρώτου (Διατάγματος), αλλά αυτή την ημέρα, ακριβώς, σταματάει και η έκδοση της εφημερίδας τούτης (δηλαδή των Α'-Β' τευχών της), τουλάχιστον στο σώμα της το οποίο έχω στη βιβλιοθήκη μου. Άλλωστε, στις 29.5.1917 αποβιβάστηκε ήδη γαλλικός στρατός στον Πειραιά (Αθήνα) και ο βασιλιάς Κωνσταντίνος υποχρεώθηκε να παραιτηθεί την επόμενη ημέρα, στη συνέχεια δε και η νέα κυβέρνησή του, του Ζαΐμη, στις 13.6.1917, οπότε, την επομένη, ανέλαβε (στην Αθήνα) την κυβερνητική εξουσία ο Βενιζέλος και η Ελλάδα ήταν πάλι ένα, ενιαίο Κράτος. Συνεπώς, έπαυσε αυτοδικαίως να υπάρχει πια η ξεχωριστή «Προσωρινή Κυβέρνησις» της Θεσσαλονίκης.

10. Προβλήματα και με την «Τράπεζα Κρήτης» πριν από 75 χρόνια

Για να σας αποζημιώσω δε για τον πολύ κόπο που καταβάλατε, ώστε να με παρακολουθήσετε, θα κλείσω την ανακοίνωσή μου με ένα πολύ ενδιαφέρον και —όσο ξέρω— άγνωστο, δυστυχώς δε και επίκαιρο, γεγονός που αποδεικνύει ότι το παρόν είναι, συχνά, η επαναπροβολή στον πίνακα του παρόντος και η επάνοδος του παρελθόντος, το οποίο επαναλαμβάνεται σε νέα συσκευασία, ανάλογη με τις καινούργιες συνθήκες και τις περιστάσεις, με επικεφαλής τους πρωταγωνιστές, που κινούν τα νήματα και το όχημα της Ιστορίας...

Πραγματικά, στο 69ο φύλλο (του τεύχους Α'), της 13.4.1917, της επίσημης εφημερίδας της «Προσωρινής Κυβερνήσεως» της Θεσσαλονίκης, δημοσιεύεται το 2043 Διάταγμά της, της 1.4.1917, με το οποίο κυρώνεται η από 30.3.1917 σύμβαση μεταξύ τούτης και της εδρεύουσας στα Χανιά «Τραπεζής Κρήτης», με την οποία τροποποιούνται οι διατάξεις της συστατικής-ιδρυτικής συμβάσεως (της 10.5.1899) και ορίζεται ότι το σύνολο των σε κυκλοφορία τραπεζικών γραμματίων της (δηλαδή της Τράπεζας Κρήτης) δεν μπορούσε να ήταν (το 1917, πάντοτε) μεγαλύτερο από το διπλάσιο του καταβεβλημένου μετοχικού κεφαλαίου και των αποθεματικών (εκτός αν δινόταν, προκαταβολικά, η άδεια της Κυβερνήσεως τούτης) και ότι έπρεπε, κατά το 1/3 τουλάχιστον, να καλύπτεται «δια μεταλλικού εν τοις Ταμείοις αυτής». Επιτρεπόταν, όμως, ύστερα από άδεια της Κυβερνήσεως, να βρίσκεται κατατεθειμένο (το μεταλλικό κάλυμμα, από το ποσό των κυκλοφορούντων τραπεζικών γραμματίων εννέα εκατομμυρίων και πάνω) σε Τράπεζες του Εξωτερικού, που θα ήταν σε πρώτη ζήτηση, αλλά (στην τελευταία περίπτωση) οι καταθέσεις έπρεπε να ανέρχονται σε όποιο ποσό έφθαναν και τα κυκλοφορούντα τραπεζογραμμάτια, πέραν των εννέα εκατομμυρίων.

Δεν γνωρίζω, βέβαια, αν όλα τούτα είναι σε γνώση των σημερινών υπεύθυνων, από τότε που εμφανίστηκε ο Γιώργος Κοσκωτάς και ύστερα ή και από τότε που ανέλαβε ο μονιμοποιηθείς (όπως συμβαίνει συχνά, στην Ελλάδα) «προσωρινός» Επίτροπος της Τράπεζας τούτης Καμάρας, ούτε αν τα ήξερε ο γνωστός συγγραφέας Βασίλης Βασιλικός, όταν έγραφε το σχετικό μυθιστόρημα, με ευκαιρία το σκάνδαλο τούτο, το οποίο συντάραξε την πολιτική ζωή του τόπου μας, και απασχολεί ακόμα τη χώρα, κυρίως δε τις δικαστικές αρχές και τα δικαστήρια.

Επιβεβαιώνεται, όμως, η διαπίστωση, πως η Ιστορία, συχνά, επαναλαμβάνεται, άσχετα αν τούτο εμφανίζεται ή εκλαμβάνεται ως φάρσα ή ως κωμωδία ή ακόμα, και ως τραγωδία, για να θυμηθούμε (αλλά και να παραλλάξουμε κάπως) το γνωστό τσιτάτο του Καρλ Μαρξ...

ΔΗΜΟΣΙ
ΚΕΝΤΡΙΚΗ
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΒΕΡΟΙΑΣ

Τ
320.9

XI